

**16 MILJOEN BUREN - DE ROL VAN BUREN IN
PERSOONLIJKE NETWERKEN IN NEDERLAND**

Beate Völker

1. INLEIDING

Het is een vaak gehoorde mening dat devaluatie en inflatie van sociale contacten een gevolg zijn van modernisering, rationalisering en toenemende welvaart. Kwaliteit van sociale relaties wordt ingeruild voor kwantiteit: men ontmoet iedere dag veel mensen in de meest uiteenlopende contexten maar er worden geen intensieve sociale bindingen aangegaan. Persoonlijke netwerken worden daardoor minder dicht, meer gesegmenteerd en meer gespecialiseerd, d.w.z. de netwerkliden hebben weinig of geen contact met elkaar, er zijn grote mazen in zo een netwerk en de bindingen zijn enkelvoudig en niet meervoudig omdat men elkaar alleen maar in één hoedanigheid of context kent. Deze ontwikkeling wordt vooral in stedelijke contexten en voor toegeschreven bindingen zoals familieleden en burens veronderstelt.

In deze bijdrage zal nader worden ingegaan op relaties onder burens in Nederland. Het wordt nagegaan of geografische nabijheid tegenwoordig nog van betekenis is voor het aangaan en onderhouden van relaties, en zo ja, welke functie zo een relatie heeft. Ook zal worden achterhaald hoe deze relaties verschillen tussen regio's, stad en platteland en tussen individuen met bepaalde kenmerken. Er zal een poging worden gedaan om de functie van lokale relaties binnen persoonlijke netwerken te verklaren vanuit de theorie van het sociale kapitaal: mensen leggen contacten in afhankelijkheid van hun individueel doel ofwel hun specifieke probleemsituatie (zie Flap et al. 1996). Vooral de gemakkelijke beschikbaarheid van burens laat deze in aanmerking komen voor de oplossing van alledaagse problemen. Een alternatieve verklaring wordt door de 'sharing group theory' gegeven, met als centrale gedachte dat welvaart tot minder (lokale) contacten leidt omdat de noodzaak van het delen van goederen en daarmee het onderhouden van contacten wegvalt (zie Lindenberg; 1982; 1986).

In de volgende paragraaf worden eerst bevindingen uit eerdere studies over de rol van burenen in persoonlijke netwerken besproken. Vervolgens worden burenrelaties als sociaal kapitaal en als 'sharing group' bediscussieerd en enkele hypothesen geformuleerd. Voor deze bijdrage zijn de data van de studie 'Primaire relaties en sociale steun' (Presos, 1987) gebruikt, naar mijn weten de enige dataset met representatieve gegevens over o.a. burenrelaties in Nederland. Deze dataset wordt in paragraaf 4 in het kort beschreven. Paragraaf 5 geeft de resultaten weer. Paragraaf 6 ten slotte vat de resultaten samen en er worden perspectieven voor nader onderzoek geformuleerd.

2. RELATIES ONDER BUREN: EEN BEKNOPT OVERZICHT

Wat maakt relaties onder burenen zo bijzonder? Ten eerste bestaat er altijd een zekere 'pool' van burenen waaruit men interactiepartners kan kiezen. Er is altijd 'aanbod': iedereen heeft burenen (hoewel de ruimtelijke afstanden tussen burenen in villawijken groter zijn dan in flats), terwijl niet iedereen een partner, vrienden, collega's, of zelfs familieleden heeft. Ten tweede is de inhoud van deze relaties geenszins vooraf gedefinieerd - de relatie is volledig afhankelijk van de interesses, intenties en doelen van de interactiepartners. Ten derde heeft men macht over elkaar: iedereen die ooit 's nachts niet kon slapen omdat de burenen een luidruchtig feest gaven, weet dat burenen elkaar het leven behoorlijk lastig kunnen maken. Burenen komen ook dingen over elkaar te weten die niet per se voor hen of een ander publiek bedoeld zijn: de gewoontes die men heeft, hoe regelmatig men werkt, wie op bezoek komt en wanneer, of men ruzie in de familie heeft e.d. Burenen weten deze dingen vaak van elkaar, niet omdat ze met elkaar praten maar omdat ze zo dicht bij elkaar wonen. Tenslotte zijn relaties met burenen meestal geen relaties waarvoor men gekozen heeft. Dit geldt natuurlijk ook voor familieleden, maar deze kan men makkelijker mijden. Om zijn burenen niet meer tegen te komen moet men verhuizen, wat omslachtig is en hoge kosten met zich mee brengt (zie Campbell, 1990; Campbell & Lee, 1992).

Kortom, men kan er bijna niet omheen zijn burenen van tijd tot tijd tegen te komen ('meeting'), en omdat men tamelijk dicht bij elkaar woont heeft men informatie over elkaar ter beschikking. Of er echter vriendschap, goede buurmanschap of vijandschap ontstaat ('mating', zie Verbrugge, 1977) is afhankelijk van de betrokken individuen en de omstandigheden waarin ze leven.

Studies over relaties onder burenen zijn relatief schaars en tot kort geleden meestal beperkt tot de Amerikaanse context. Er zijn nauwelijks studies die 'meeting' en 'mating', d.w.z. ontmoetingskansen en resulterende relatievorming, combineren. Een vergelijking van de studies die er wel zijn, wordt bemoeilijkt omdat er meestal zeer verschillende onderzoeksdesigns en analysemethoden werden gebruikt. Zo richten zich sommige studies bijvoorbeeld alleen maar op één straat, er worden wijken met een bepaald kenmerk vergeleken, of bijzondere sociale groepen in geselecteerde wijken. De gebruikte instrumenten verschillen wat betreft schaal, opzet en inhoud. Ook is er een verschil in de definitie van 'burenen': soms zijn het alle personen die op een

bepaalde afstand bij elkaar wonen en soms zijn het alle personen die door de respondent als buren worden genoemd.

Aantal buren in persoonlijke netwerken

Gegeven de verschillen in probleemstelling, theorie en onderzoeksmethoden is het opmerkelijk dat in de verschillende studies vaak vergelijkbare resultaten naar voren zijn gekomen. Zo zijn - afhankelijk van de methode ter afbakening van het netwerk van sociale relaties - tussen 10% (Fischer, 1982: 41; van Busschbach, 1992; 1996) en 18% (Wellman e.a., 1988: 143) van iemands persoonlijk netwerk buren. Naarmate er meer op belangrijke, sterke bindingen wordt geselecteerd zijn er minder buren in het netwerk te vinden. In de General Social Survey (GSS) dat in 1985 in de Verenigde Staten werd gehouden werd alleen naar relaties gevraagd waarmee men belangrijke persoonlijke zaken bespreekt, de zogenoemde 'core-discussion-networks'. In deze 'core-discussion-networks' werden 7% buren gevonden (Marsden, 1987; 1990, voor meer informatie over de GSS, zie Burt, 1984). In de studie van Fischer (1982) in Californië waren 9% buren in de 'core-discussion-networks'. Volgens Campbell & Lee (in een studie over een aantal straten in Nashville) is de typische burenrelatie niet intensief noch multifunctioneel (Campbell & Lee, 1992).

Wie heeft (meer) buren in zijn persoonlijk netwerk?

In *kleine steden* blijkt men meer buren in zijn netwerk te hebben (zie Fischer, 1982; Héran, 1987; Wellman et al., 1988). Fischer's verklaring hiervoor is dat mensen in kleine steden meer contact met buren hebben omdat het aan alternatieven ontbreekt. Een bevinding die deze gedachte lijkt te steunen is dat mensen in grotere steden minder maar vaak hechtere relaties met hun buren hebben: men gaat alleen maar met elkaar om als er ook belangrijke overeenkomsten zijn in levensstijl, beroep e.d. Vindt men dit niet onder zijn buren, dan biedt een grotere stad voldoende andere mogelijkheden voor contact, in tegenstelling tot een dorp of een kleine stad.

Volgens Fischer (1982: 100) zijn vooral een *gelijke levensstijl en gelijkheid in sociale kenmerken* een reden voor het ontstaan van contact. Omdat er in wijken met lagere inkomens meer variatie is wat betreft huidskleur, etniciteit, beroep, familiesituatie e.d. zijn er ook minder contacten tussen buren dan in hogere inkomenswijken. De kwalitatieve studie van Blokland-Potters (1998) is een indirecte bevestiging voor het belang van levenspatronen. Een van haar bevindingen uit een studie naar achterstandswijken in Rotterdam luidt dat het leven in een buurt nu anoniemer wordt omdat *levensritmes* niet meer dezelfde zijn en men elkaar daarom ook minder vaak tegenkomt (o.c.: 188 passim).

Het aantal buren in persoonlijke netwerken verschilt tevens tussen *sociale groepen* (Campbell & Lee, 1992, Bridge, 1994). Jongeren en ouderen hebben meer contacten met hun buren dan andere leeftijdsgroepen. Ook hebben families met kinderen en vrouwen meer contacten met buren. Ten slotte is de tijd die men reeds in een buurt woont een belangrijke factor ter verklaring van het aantal burencontacten. Campbell (1990) beschrijft ook dat huiseigenaren meer contact met hun buren hebben dan huurders.

Inhoud en sterkte van burenccontacten

In het onderzoek van Fischer (1982) kwam met betrekking tot de inhoud van burenccontacten naar voren dat burenc vooral belangrijk zijn als er iemand tijdens een vakantie op het huis moet passen (volgens dit onderzoek zijn 47% van de netwerkleden die op het huis passen als men afwezig is burenc). Burenc worden echter *niet* of nauwelijks betrokken bij discussies over werk, voor het lenen van geld of als men advies nodig heeft bij een belangrijke beslissing.

Thomése (1998) vond in haar studie over buurtnetwerken van ouderen o.a. dat burenc belangrijk zijn voor het verlenen van acute hulp. Buurtnetwerken in de zin van gemeenschappen bleken niet afhankelijk te zijn van de mate van urbanisatie en stabiliteit van de omgeving. Ook sommige stedelijke buurten zijn gekenmerkt door talrijke actieve buurtcontacten.

Kansen voor ontmoeting

De institutionele context van het land waarin men woont heeft tevens een invloed op de relaties onder burenc omdat deze context de kansen op ontmoeting van anderen in de buurt beïnvloedt. Utasi (1990) bestudeerde de data van de ISSP (1) (1986) en vond opmerkelijke verschillen tussen de zes participerende landen, met betrekking tot de mate waarmee mensen hun vrienden uit de buurt rekruteren. Haar verklaring hiervoor was dat de ontmoetingskansen voor burenc verschillen omdat de tijd die men in de buurt doorbrengt verschilt. Zo was bijvoorbeeld een groot deel van de Hongaarse bevolking (in de jaren '80) bijna nooit in de woonbuurt aan te treffen omdat men in twee of meer banen werkte. In Italië was het juist andersom: werkloosheid was hoog en werken en wonen waren tevens meer aan elkaar gekoppeld - met als gevolg dat men in Italië vrienden vaak uit de buurtgenoten kiest.

De volgende studies beschrijven zowel ontmoetingskansen als de eventueel resulterende relaties (meer of minder expliciet en al dan niet voor een selecte groep): Lauermann (1966: 70-74) beschrijft in een studie in Cambridge en Belmont in de Verenigde Staten dat directe burenc een opmerkelijk vergelijkbare beroepsstatus hebben: 35% van alle paren van directe burenc had dezelfde statuspositie op een schaal van 1 tot 5. Bij relaties met vrienden komt dezelfde statuspositie vaker voor, bij relaties met familieleden minder vaak.

In een studie van driehonderd huishoudens in een nieuwe woonwijk bepaalden Athanasiou & Yoshioka (1973) de variatie in vriendschapsformatie die door ruimtelijke resp. sociale afstand wordt verklaard. Vriendschap is duidelijk door ruimtelijke afstand beïnvloed. Met directe burenc werden meer en intensievere relaties gevormd. Bij de selectie van vrienden onder burenc was sociale klasse niet van betekenis, maar dit kenmerk werd belangrijker met een toenemende ruimtelijke afstand.

Nauta (1973: 107-142) bestudeerde 196 huishoudens in verschillende straten in Amsterdam. Volgens hem hebben mensen gemiddeld met zeven burenc contact. Verschillen in beroep en status onder burenc hadden geen invloed op de emotionele maar wel op de instrumentele contacten: instrumentele steun werd minder vaak tussen

statusongelijken uitgewisseld. De sociale verschillen in zijn onderzoeksgroep waren echter niet groot. Ruzies onder buren bleken niet gebonden aan de sociale klasse.

Völker en Flap (1997) vonden in een studie over burenrelaties in de voormalige DDR dat er een behoorlijk verschil was tussen de sociale status van directe buren en buren die op een iets grotere afstand woonden. De directe buren verschilden nauwelijks qua sociale status van elkaar. Buren die iets verder weg woonden waren daarentegen minder 'gelijk' in sociale opzicht. Over het algemeen had men in de voormalige DDR geen vertrouwen in zijn buren en probeerde dan ook dezen zo veel mogelijk te mijden. De relaties die er waren hadden doorgaans een instrumenteel karakter. Men probeerde de informatie die buren gewoonlijk over elkaar hebben tot een minimum te beperken omdat men in een politiek systeem met totalitaire kenmerken niet weet waarvoor deze informatie zal worden gebruikt.

Over de aard van relaties onder buren kan men bestaand onderzoek samenvattend concluderen dat de contacten met buren niet intensief zijn en de intensiteit zelfs nog afneemt als de ruimtelijke afstand groter wordt. Met toenemende geografische afstand wordt ook de sociale klasse van de interactiepartner belangrijker. Tevens zijn burenrelaties eerder enkelvoudig dan meervoudig (multiplex), d.w.z. men kent zijn buren alleen in één hoedanigheid of context.

Men kan bovendien concluderen dat er meer contacten tussen buren zijn indien:

- men in een kleine stad woont;
- de buren direct naast elkaar wonen;
- de buren jonger of juist van oudere leeftijd zijn (het kenmerk leeftijd is dus curvilinear);
- er kinderen aanwezig zijn;
- de interactiepartners vrouwen zijn;
- men reeds lange tijd in een buurt woont en/of veel tijd in de buurt doorbrengt;
- men huiseigenaar is en;
- men meer op elkaar lijkt, wat betreft inkomen, beroep, levensstijl e.d.

3. NAAR EEN THEORETISCHE VERKLARING VAN BURENRELATIES

De theorie van het sociale kapitaal gaat ervan uit dat mensen in relaties investeren in afhankelijkheid van de verwachte toekomstige opbrengst van deze relaties. Mensen investeren in relaties omdat deze instrumenteel zijn voor het bereiken van individuele doelen. Binnen de theorie van het sociale kapitaal worden netwerken niet alleen als een restrictie voor individueel handelen begrepen maar als middel tot doel en als een resultaat van investeringsgedrag (zie Flap, 1987; 1988; zie ook Bourdieu, 1981). Merk op dat hier sprake is van sociaal kapitaal op het individuele niveau, het onderscheidt zich hierin van andere theoretische noties, bijv. Putnam (1993).

Het sociale kapitaal in een netwerk bestaat uit het aantal relaties dat iemand kan mobiliseren. Behalve de aanwezigheid van netwerkleden is het cruciaal dat deze anderen

ook in staat zijn om hulp te verlenen en dit ook willen doen. Naast deze drie dimensies van sociaal kapitaal - de *aanwezigheid* van personen die *over hulpbronnen beschikken* en *hulp willen verlenen* - wordt recentelijk ook benadrukt dat sociaal kapitaal waarschijnlijk niet als een blauwdruk wordt gegenereerd maar dat tenminste bepaalde aspecten van sociaal kapitaal doelspecifiek zijn (zie Flap et al., 1996). Sommige vormen van sociaal kapitaal zijn alleen voor één domein van iemands leven van belang, bijvoorbeeld werk of vrije tijd. Zo zal men over het algemeen een collega vermoedelijk eerder om hulp vragen bij een moeilijke taak op het werk maar niet zo gauw om advies bij de opvoeding van kinderen. Het sociale kapitaal waarover men in de relatie met een goede vriend kan beschikken is echter wellicht meer algemeen dan doelspecifiek: men zal een goede vriend waarschijnlijk om hulp bij beide soorten problemen vragen. (2)

Voor de relaties onder burens is vanuit deze theorie van belang dat er een gemeenschappelijke toekomst bestaat: men komt elkaar weer tegen. Een buur geen hulp aanbieden hoewel de mogelijkheid ervoor bestaat, heeft als consequentie dat men in de toekomst ook niet op de hulp van deze buur kan rekenen.

Één dimensie van sociaal kapitaal komt overeen met de definitie van burens: burens zijn *aanwezig*. Zoals reeds opgemerkt heeft niet iedereen een partner, collega's, vrienden of familie, maar er is eigenlijk niemand die geen burens heeft. Wat het *beschikken* over de benodigde hulpbronnen betreft kan men als volgt redeneren: mensen die in belangrijke sociale aspecten (status, type huishouden, levensvorm e.d.) op elkaar lijken - en burens lijken op elkaar, zoals uit bovengenoemde studies is gebleken - beschikken ook over vergelijkbare soorten hulpbronnen. Als in een homogene groep één persoon iets ontbreekt is de kans klein dat een ander persoon kan helpen, omdat ze allen vergelijkbare hulpbronnen hebben. Het hebben van dezelfde of vergelijkbare hulpbronnen kan impliceren dat men ook dezelfde tekorten kent en elkaar daarom niet kan helpen. Daarentegen lijkt het plausibel dat mensen die op elkaar lijken elkaar eerder *willen* helpen: als men in belangrijke dimensies op elkaar lijkt begrijpt men beter wat de ander nodig heeft en kan elkaar dus beter steunen. (3)

Op grond van deze argumentatie zal men verwachten dat mensen veel contacten met hun burens hebben. Burens zijn aanwezig als potentiële netwerkleden en het is waarschijnlijk dat ze ook bereid zijn om elkaar te steunen als ze dat kunnen: er is een gedeelde toekomst (tenzij men binnenkort verhuist) en omdat ze over het algemeen een vergelijkbare sociaal-economische status hebben begrijpen ze goed van elkaar wat de ander nodig heeft. Toch is gebleken dat burensrelaties geen echt belangrijke relaties zijn - maar zelden horen burens bij de kring van goede vrienden of mensen waarmee men belangrijke zaken bespreekt. Hoe zou men deze bevinding kunnen verklaren? Waarom spelen burens geen prominente rol in elkaars netwerk? Een mogelijk antwoord luidt dat één van de essentiële voorwaarden voor het aangaan van een relatie, het beschikken over een benodigde hulpbron, niet gegeven is. Ook zou het kunnen zijn dat men over aantrekkelijke relationele alternatieven voor burens beschikt en daarom burens niet belangrijk zijn - ook al zouden ze hulp *kunnen* verlenen. Een andere reden voor de marginale rol van burens in persoonlijke netwerken zou kunnen zijn dat, zoals reeds opgemerkt, burens niet vrijwillig voor een relatie met elkaar kiezen.

De eerste twee antwoorden zijn een consequentie van de theorie van het sociale kapitaal, terwijl het laatste niet direct uit deze theorie volgt.

Deze redenering leidt tot de volgende hypothesen: ten eerste zal men zijn buren niet om hulp bij specifieke problemen vragen omdat ze vaak toch niet over de hiervoor benodigde, specifieke hulpbronnen beschikken. Men zal ze eerder om hulp vragen in situaties of bij problemen die geen specifieke hulp ter oplossing vereisen, maar hulp die in principe iedereen kan bieden. Een specifieke hulpbron is bijvoorbeeld het hebben van kennis op een bepaald terrein (gezondheid, wetten, belasting e.d.) terwijl er bijvoorbeeld geen specifieke vaardigheid voor nodig is om iemand te helpen door een beetje tijd vrij te maken om naar iemand te luisteren. Ten tweede, om een specifieke hulpbron als sociaal kapitaal te gebruiken is vaak ook een bijzondere relatie nodig: iemand om steun vragen bij een belangrijk persoonlijk probleem vereist een intensieve relatie, iemand vragen om een keer een poststuk aan te nemen niet. Zelfs als de buurman of -vrouw over specifieke kennis op een bepaald terrein beschikt zal men, als de relatie niet ook ertoe bijpassende kenmerken heeft toch geen raad bij hen zoeken. De verwachting is dan ook niet dat men zijn buren om hulp vraagt in situaties of bij problemen waarvoor een bijzonder hechte en beproefde relatie nodig is. Het feit dat men niet voor zijn buren kon kiezen maakt dit argument nog sterker. Kortom, men zal zijn buren niet om hulp vragen omdat men ervan uitgaat dat ze of geen hulp kunnen verlenen of omdat de relatie niet adequaat is.

Wat zijn dan wel de situaties waarin men hulp aan zijn buren zal vragen? Het zijn alle situaties waarin de directe aanwezigheid van de interactiepartner een rol speelt, hulp die op korte termijn benodigd is, eerder van instrumentele of praktische aard is en dus geen bijzondere relatie vereist. Kleine problemen die om een snelle oplossing vragen, 'een handje helpen', een 'klusje doen', zijn dingen die men aan zijn buren vraagt.

Een volgende hypothese die vanuit de theorie van het sociale kapitaal is geformuleerd gaat over relationele alternatieven. Als sociale relaties een middel zijn voor het bereiken van individuele doelen en als mensen in relaties met oog op toekomstige doelbereiking investeren, dan kan men verwachten dat men meer relaties met buren aangaat naarmate men bepaalde probleemsituaties anticipeert. Als men echter reeds andere netwerkleden ter beschikking heeft die deze hulp kunnen bieden, dan zal men geen extra contact zoeken. Omdat om bovengenoemde redenen buren geen aantrekkelijke interactiepartner zijn, beschouwt een individu de kosten van hulp die door anderen zal worden gegeven lager dan de kosten van hulp door buren. Gegeven een bepaalde probleemsituatie zal het aantal beschikbare relationele alternatieven daarom een negatief effect hebben op het aantal buren in het persoonlijke netwerk. Deze redenering veronderstelt dat er een optimum is wat betreft de aantallen van geschikte helpers in het netwerk. Men zou hier tegen kunnen inbrengen dat mensen het 'spel veilig willen spelen', dus er naar streven om zo veel potentiële steunverleners in het netwerk hebben als mogelijk. Echter, ook hier zal men weer keuzes moeten maken, omdat tijd en energie beperkt zijn en ik ga er hier vanuit dat dan nog steeds andere relaties boven die met buren verkozen worden.

De drie hypothesen die vanuit de theorie van het sociale kapitaal zijn geformuleerd samengevat:

H1: De hulp die burens aan elkaar bieden vereist geen specifieke maar algemene vaardigheden. Er zijn geen bijzondere hulpbronnen voor nodig maar hulpbronnen waarover iedereen tot op zekere hoogte beschikt (tijd, fysieke kracht).

H2: Bij problemen die een snelle oplossing en geen hechte relatie met de interactiepartner vereisen zal men eerder zijn burens om steun vragen dan bij andere problemen.

H3: Naarmate men meer (soorten) steun nodig heeft zal men meer relaties met zijn burens aangaan mits men geen relationele alternatieven heeft.

Een andere verklaring voor de bevinding dat burens zo onbelangrijk in elkaars persoonlijke netwerken zijn, werd door sociologen als Coleman (cf. 1990) en Lindenberg (cf. 1982; 1986) gegeven: economische groei en toenemende welvaart kunnen sociale relaties vernietigen. De 'sharing group theory' gaat ervan uit dat mensen de kosten van goederen die ieder voor zich alleen niet zou kunnen aanschaffen delen om zo van de baten te kunnen genieten. Hierdoor is men gedwongen om met elkaar om te gaan, bijvoorbeeld om afspraken over het gebruik van het goed te maken. Relaties resulteren dan als een bijproduct van deze noodzakelijke interactie. Omdat thans iedereen de mogelijkheid heeft om over de goederen te beschikken die voor een aangenaam leven nodig zijn is het niet meer nodig met anderen te delen. De noodzaak tot coöperatie valt weg, daarmee de interactie en uiteindelijk ook de relatie. In plaats van goederen te delen worden ze gewoon meer aangeschaft. (4) Zorg, vermaak, advies in belangrijke levenssituaties - al deze potentiële functies van een relatie - worden in een moderne samenleving onder andere door de instituties van staat en/of markt waargenomen en men heeft informele hulp door de leden van zijn netwerk niet meer nodig.

Door andere sociologen is er tevens benadrukt dat sociale relaties minder afhankelijk van de locatie worden. De plaats waar men woont verliest zijn betekenis voor ontmoeting, interactie en wederzijdse hulp (cf. Wellman & Leighton, 1979; Wellman, 1987; Fischer e.a., 1977; Fischer, 1982). Men verhuist vaker en brengt minder tijd door in de buurt, maar meer op zijn werk of met vrijetijdsbesteding. Daarom heeft men in een moderne samenleving nog nauwelijks een band met de burens en de buurt waar men woont. Ruimtelijke nabijheid is minder belangrijk voor het aangaan en onderhouden van relaties omdat men over middelen beschikt om grotere afstanden te overbruggen. (5) Omdat men vaker van locatie verandert (men werkt niet in de buurt waar men woont) ontmoet men meer verschillende mensen en heeft daarom ook meer relationele alternatieven.

Deze ontwikkelingen leiden ertoe dat burens minder afhankelijk van elkaar worden. Ze delen alleen nog maar de fysieke ruimte met elkaar. Volgens de theorie zal deze tendens zich des te meer voordoen, naarmate de interactiepartners over meer hulpbronnen beschikken en naarmate ze welvarender zijn, omdat ze dan ook minder afhankelijk van elkaar zijn. De noodzaak om kosten te delen is kleiner naarmate een individu welvarender is. Kortom, hoe meer materiële en symbolische hulpbronnen (inkomen, vermogen, sociaal prestige etc.) een individu ter beschikking heeft des te minder afhankelijk hij of zij is van sociale hulpbronnen. Omdat men ruimtelijke afstand steeds beter kan overbruggen geldt de these van afnemende afhankelijkheid

van sociale hulpbronnen in bijzondere mate voor de hulp die buren aan elkaar kunnen bieden. Hierbij wordt verondersteld dat men materiele hulpbronnen waarover men beschikt boven sociale hulpbronnen verkiest. De hypothese vanuit de 'sharing group theory' geformuleerd luidt dan ook:

H4: Hoe meer materiële of symbolische hulpbronnen een individu ter beschikking heeft, des te minder relaties hij of zij in de woonbuurt zal hebben.

Volgens de 'sharing group theorie' is dus wederzijdse afhankelijkheid bevorderlijk voor sociale relaties, volgens de sociaal-kapitaaltheorie zou men niet tot deze voorstelling komen. De theorie van het social kapitaal laat toe dat mensen die geheel onafhankelijk zijn van elkaar toch een relatie aangaan, bijvoorbeeld omdat ze veronderstellen dat deze relatie in de toekomst waardevol kan zijn.

4. DATA EN OPERATIONALISERING

Voor deze bijdrage zijn de data van de in 1987 in Nederland doorgevoerde studie 'Primaire relaties en sociale steun' (PRESOS, N=900) gebruikt (zie Fiselier et al., 1992; Van der Poel, 1993 voor een nauwkeurige beschrijving van de opzet van deze studie). Achtergrondkenmerken zoals sekse, leeftijd, burgerlijke staat en urbanisatie van de woonplek van de respondenten zijn een representatieve afspiegeling van de Nederlandse bevolking. Wat betreft de representativiteit van sociale netwerkdata in Nederland zijn deze data naar mijn weten uniek.

De netwerken van de respondenten werden met behulp van verschillende naamgeneratoren in kaart gebracht. Naamgeneratoren zijn items in een vragenlijst die namen (voornamen of initialen) van netwerkleiden 'genereren'. Meestal gaan ze over verschillende domeinen van iemands leven om op deze manier verschillende netwerkleiden in kaart te brengen (zie Fischer, 1982). Van de in de Presos-data gebruikte naamgeneratoren zijn in deze bijdrage alleen vragen met het volgende patroon gebruikt:

'Stel, u hebt probleem x (bijvoorbeeld je bent ziek), op wie zou u een beroep doen?'

'Wanneer had u voor het laatst hulp nodig bij probleem x (was u voor het laatst ziek)?'

'Heeft u iemand geholpen bij probleem x?'

Op deze manier is er in de data een verschil gemaakt tussen verwachte en feitelijke hulp. Andere naamgeneratoren zoals 'Met wie gaat u regelmatig uit/ bij wie gaat u regelmatig op bezoek?' of 'Stel u moet een grote som geld lenen' etc., zijn in de analyses hier niet opgenomen omdat hierbij in het Presos-onderzoek òf alleen naar imaginaire òf alleen naar feitelijke steun is gevraagd. Zo is bijvoorbeeld alleen gevraagd naar wie de respondent *zou* gaan voor het lenen van een grotere som geld, maar niet van wie hij of zij daadwerkelijk in het verleden geld heeft geleend. Daarentegen is met betrekking tot het oppassen op kinderen alleen gevraagd wie de respondent *feite-*

lijk hiermee heeft geholpen en niet wie hij of zij om hulp zou kunnen vragen. De twee typen relaties worden in deze bijdrage 'feitelijke' en 'potentiële' relaties genoemd.

Als men alleen gegevens over verwachtingen verzamelt, blijft het resulterende netwerk imaginair en eventueel ver weg van de realiteit. Immers, men weet niet of de genoemde netwerkleiden ook werkelijk hulp zouden verlenen. Als men echter alleen gegevens over feitelijke hulp verzamelt blijft het resulterende netwerk gebonden aan een bepaalde individuele probleemsituatie en dit kan daarom net zo onrealistisch zijn. Mensen die gedurende een bepaalde tijd geen van de gevraagde soorten steun uit het interview nodig hadden, zouden dan helemaal geen netwerk hebben. Het gaat dus om specifieke steunrelaties en niet om netwerken met personen die men tegenkomt zonder dat er steun wordt verleend. De 'exchange method' (zie Fischer, 1982) zoals deze methode van netwerkafbakening ook wordt genoemd gaat er dus vanuit dat relaties altijd een specifieke functie hebben.

Tabel 1. PRESOS-naamgeneratoren en trefwoorden voor de naamgeneratoren die in deze bijdrage zijn gebruikt (weergegeven wordt hier alleen de vraag naar *verwachte* hulp, de vragen naar *feitelijke* hulp zijn naar het in de tekst beschreven patroon gesteld):

Stel: dat er in of rond uw woning karweitjes gedaan moeten worden waarbij u hulp nodig heeft van anderen, bijv. om een ladder vast te houden of om meubels te verplaatsen (karweitjes)

Stel: u hebt griep en u moet enkele dagen in bed blijven. U hebt iemand nodig om voor u te zorgen en om boodschappen te doen (griep)

Stel: u hebt zeer grote problemen met uw echtgenoot of echtgenote of met uw partner en u kunt daar met hem of haar niet over praten (relatie)

Stel: u bent depressief of u ziet het niet meer zitten en u wilt daar met iemand over praten (depressie)

Stel: u hebt raad of advies nodig bij een grote verandering in uw leven. Bijvoorbeeld vanwege ander werk of vanwege een verhuizing naar een andere streek (advies)

Stel: u hebt brood, suiker of iets dergelijks nodig en de winkels zijn dicht: of u hebt een of ander stuk gereedschap nodig dat u niet in huis hebt (lenen)

Stel: u hebt problemen met het invullen van een formulieren bijvoorbeeld belastingformulieren, of problemen met het verzorgen van uw administratie (formulier)

Tabel 1 geeft de in deze bijdrage gebruikte naamgeneratoren weer. Voor deze naamgeneratoren zijn de vragen zo gesteld dat er een duidelijk verschil is gemaakt tussen verwachte en feitelijke steun in een probleemsituatie.

Per soort steun is gevraagd wanneer men deze voor het laatst nodig had (laatste week, laatste maand, twee maanden, drie maanden, vier tot zes maanden, zeven tot twaalf

maanden of langer dan een jaar geleden). Alleen als men niet al te lang geleden een steun nodig had is doorgevraagd naar kenmerken van het netwerklid. Voor 'hulp bij karweitjes' en 'het lenen van gereedschap' werd er drie maanden in de tijd teruggegaan, voor 'hulp bij griep', 'hulp bij relatieproblemen' en 'hulp bij depressie' zes maanden en voor 'advies bij verandering' en 'hulp bij het invullen van een formulier' is het twaalf maanden.

Ten slotte is het van belang om op te merken dat in deze bijdrage alleen gekeken is naar ontvangen steun niet naar gegeven steun. Ook relaties met professionele hulpverleners (bijv. psychologen en artsen) zijn niet opgenomen in de analyses omdat de bijdrage zich richt op informele relaties. Tabel 2 geeft een overzicht over de resulterende aantallen van relaties.

Tabel 2. Aantallen van respondenten resp. relaties in de voor deze bijdrage resulterende aantallen van relaties uit de PRESOS-studie

Aantal respondenten	900
Totaal aantal relaties (potentieel en/of feitelijk)	6.694
Potentiële relaties	6.573
Feitelijke relaties	1.963
Relaties die potentieel én feitelijk zijn	1.842
Relaties die enkel potentieel zijn	4.731
<u>Relaties die enkel feitelijk zijn</u>	<u>121</u>

Als controlevariabelen zijn sekse en leeftijd van de respondenten in de analyses opgenomen. Ook voor de regio waar men woont en of men in een stad, in een buitenwijk van een stad of op het platteland woont is gecontroleerd. Zoals hierboven vermeld, is het hebben van kinderen bevorderlijk voor contacten met buren, daarom is ook het aantal thuiswonende kinderen in de analyse opgenomen.

De mate waarin een bepaalde soort steun specifieke of meer algemene hulpbronnen van alter vereist ligt in de aard van de hulp die in de naamgeneratoren wordt gevraagd: het lenen van gereedschap of het helpen bij kleine klussen vereist minder specifieke vaardigheden dan het luisteren naar een probleem of het helpen bij depressie. Ook het soort, de intensiteit of hechtheid van de band tussen de interactiepartners is door deze naamgeneratoren reeds bepaald: mensen die elkaar bij partnerproblemen helpen hebben een sterkere band met elkaar dan mensen die elkaar helpen een formulier in te vullen. Voor ieder soort steun is een dummyvariabele aangemaakt die aangeeft of men deze soort steun wel of niet nodig had.

De relationele alternatieven die iemand heeft zijn bepaald door de omvang van het netwerk. In de analyse is gekeken naar de omvang van het netwerk zonder burenen.

Sociaal prestige is gemeten volgens de beroepsprestigeschaal van Sixma en Ultee (1983). Inkomen is in de Presos-studie ook gemeten maar om multicolineariteit zo veel mogelijk te voorkomen is alleen voor één van deze laatste twee indicatoren gekozen. (6)

De tijd die men met elkaar heeft doorgebracht zegt iets over de mogelijkheden tot contact die men reeds had. Daarom is de woontijd in deze buurt in de analyses meegenomen.

Burenen zijn in deze studie de interactiepartners (alters) die in reactie op een bepaalde naamgenerator zijn genoemd en door de respondent als burenen geassocieerd zijn. Hiervoor kreeg de respondent een kaart met een lijst van mogelijke rolrelaties.

Ten slotte is de som van het aantal keren dat men steun van welke soort dan ook nodig heeft gehad een maat voor de afhankelijkheid van hulp door anderen en indirect een maat voor de te verwachten netwerkvang.

5. RESULTATEN

Voor dat de hypothesen werden getoetst is er eerst gekeken of de respondenten de verschillende soorten steun, zoals in de vragenlijst gemeten, überhaupt nodig hebben gehad. Voor de meesten is dit wel het geval. Slechts 9% van de respondenten hadden in de gegeven tijdsperiode van maximaal twaalf maanden geen enkele soort hulp nodig. Gemiddeld werden twee verschillende soorten steun door de respondenten gebruikt. De meerderheid (53%) heeft in de laatste drie maanden om hulp bij karweitjes in en rond het huis gevraagd, of om hulp bij het invullen van een formulier (63%). Met enige afstand (43%) volgt het vragen om gereedschap of benodigdheden zoals het in Nederland bekende kopje suiker. Regelmatig helpt ook een netwerklid met de verzorging bij griep (26%).

Opmerkelijk is dat 17% van de respondenten hulp nodig had bij depressie, dit is dus een prominenter probleem dan advies nodig hebben bij een belangrijke verandering in het leven (14% vroegen hierom). Alleen maar 6% van de respondenten had een relatieprobleem dat ze liever niet met de partner maar met iemand anders wilden bespreken.

In Tabel 3 is eerst in de linkerkolom het percentage respondenten weergegeven dat binnen de gegeven tijdsperiode hulp nodig heeft gehad. In de rechterkolom van de tabel is het percentage respondenten weergegeven dat in de laatste drie maanden een bepaald soort steun nodig heeft gehad. De percentages in beide kolommen verschillen niet veel van elkaar, zeker niet de verhoudingen tussen de verschillende vormen van steun. Hieruit kan men concluderen dat het verschil in tijdsperiode bij de zeven problemen situaties de netwerkbakening niet veel beïnvloedt.

Tabel 3. Percentages van respondenten die hulp nodig hadden binnen de laatste drie resp. zes en twaalf maanden voorafgaand aan het interview (gemiddeld werden twee soorten hulp genoemd, bron Presos, N=900)

hulp nodig gehad bij/met.....	binnen gebruikte tijdsperiode voor netwerkafbakening	tot en met drie maanden geleden
	% (N)	% (N)
Kleine karweitjes in en rond het huis	53% (481)	53% (481)
Griep (bijv. boodschappen doen)	26% (235)	19% (167)
Relatieproblemen (die men niet met de partner wil bespreken)	6% (55)	4% (40)
Depressie	17% (149)	11% (99)
Grote veranderingen (advies geven)	14% (123)	8% (75)
Lenen van gereedschap of alledaagse benodigdheden	43% (385)	43% (385)
Invullen van een formulier	63% (564)	49% (442)
Geen hulp nodig gehad	9% (84)	13% (120)

Vervolgens is er gekeken naar de rol van buren in het persoonlijke netwerk van potentiële en feitelijke relaties. Tabel 4 geeft een overzicht van de frequentie van rolrelaties. Buren vormen rond 20% van het potentiële netwerk van personen van wie men hulp verwacht en rond 17% van het netwerk van personen die daadwerkelijk in het verleden steun hebben verleend.

Tabel 4. Rolrelaties in persoonlijke netwerken voor potentiële en feitelijke hulp (Presos, N=900)

Rolrelatie	potentieel	feitelijk	potentieel	feitelijk
	gem. (sd)	gem. (sd)	%	%
Partner	.82 (.38)	.53 (.50)	11.2	19.6
Ouder	.96 (1.14)	.38 (.71)	13.2	14.1
Kinderen	1.15 (1.60)	.37 (.83)	15.8	13.7
Broer/zus	.97 (1.21)	.29 (.61)	13.3	10.7
Overige familie	.14 (.50)	.05 (.25)	1.9	1.9
Collega	.32 (.75)	.12 (.43)	4.4	4.4
Buur	1.45 (1.38)	.45 (.71)	19.9	16.7
Medelid vereniging	.13 (.56)	.04 (.26)	1.8	1.5
Kennis	.31 (.71)	.14 (.45)	4.2	5.2
Vriend	1.06 (1.42)	.34 (.73)	14.5	12.6
Allen	7.3 (2.8)	2.7 (1.8)	100	100
Range	1-16	1-11		
N	900	724		

In vergelijking met andere studies zijn dit buitengewoon hoge percentages. De veronderstelling van een marginale rol van burenen in persoonlijke netwerken is dus voor deze gegevens, voor netwerken afgebakend door het instrument in de Presos-studie, niet juist. Burenen zijn zelfs sterker vertegenwoordigd dan vrienden. Het feitelijke netwerk is maar ongeveer een derde van het potentiële netwerk. Als men één helper heeft is het kennelijk meestal niet nodig om nog meer personen in te schakelen.

De kwantiteit van bepaalde soorten relaties zegt echter niets over hun kwaliteit. Daarom is in een derde stap nagegaan, welke soort steun men van zijn burenen ontvangt. Tabel 5 geeft weer hoe vaak burenen als interactiepartners in bepaalde probleemsituaties vertegenwoordigd zijn. Burenen zijn vooral belangrijk voor het lenen van gereedschap of alledaagse dingen ingeval de winkels dicht zijn. Er is bij deze soort hulp trouwens geen verschil in frequentie van beschikbare en gebruikte burenenrelaties, ofwel tussen potentiële en feitelijke relaties (boven 50% voor beide typen van

relatie). Ook voor het helpen bij karweitjes zijn buren van belang. Van de netwerkleden waarvan men verwacht dat ze zouden helpen als karweitjes gedaan moeten worden zijn 21% buren en van de netwerkleden die feitelijk bij dit probleem hebben geholpen 13%. In alle andere probleemsituaties komen buren duidelijk minder vaak voor.

Opmerkelijk is de verhouding van de relatieve aantallen feitelijke en potentiële relaties: bij alle soorten problemen is het aantal feitelijke relaties kleiner of gelijk aan het aantal potentiële, met uitzondering van 'hulp bij relatieproblemen'. (7) Men moet zich echter realiseren dat het absolute aantal genoemde relaties hier erg klein is zo dat kleine verschillen in aantallen veel uitmaken.

Tabel 5. Verschillende probleemsituaties en het aandeel van buren dat hulp verleent in deze situaties (Presos, N=900)

	Feitelijke relaties		Potentiële relaties	
	allen N	...waarvan buren N (%)	allen N	...waarvan buren N (%)
Karweitjes	738	94 (12.7)	2.593	555 (21.4)
Griep	303	14 (4.6)	2.327	310 (13.3)
Relatie	86	6 (7.0)	1.406	41 (2.9)
Depressie	264	7 (2.7)	1.855	48 (2.6)
Advies	304	6 (2.0)	2.387	48 (2.0)
Lenen	465	237 (51.0)	2.029	1.068 (52.6)
Formulier	286	12 (4.2)	897	44 (4.9)
Allen	1.963	323 (16.5)	6.573	1.301 (19.7)

Tabel 6. Verdeling van alle burenrelaties over de verschillende probleemsituaties (Presos, N=900 respondenten en 323 resp. 1.301 relaties met buren)

Functie van een relatie	Frequentie van deze functie in burenrelaties	
	Feitelijk N (%)	Potentieel N (%)
Karweitjes	94 (29.0)	555 (42.7)
Griep	14 (4.3)	310 (23.8)
Relatie	96 (1.9)	41 (3.2)
Depressie	7 (2.2)	48 (3.7)
Advies	6 (1.9)	48 (3.7)
Lenen	237 (73.4)	1.068 (82.1)
Formulier	12 (3.7)	44 (3.4)
Allen	323	1.301

Noot: de percentages tellen niet op tot 100 omdat een relatie meerdere keren genoemd kan zijn. Voorbeeld: een buur is belangrijk voor het lenen van dingen maar ook voor hulp bij karweitjes.

Terwijl Tabel 5 de 'contributie' van buren per netwerkonderdeel dat voor de oplossing van een bepaald probleem belangrijk is laat zien, geeft Tabel 6 een overzicht van de verdeling over de zeven probleemsituaties van alle buren die door de respondenten zijn genoemd. De functies van burenrelaties worden zo nog duidelijker afgebeeld: 73% van de feitelijke en 82% van de potentiële relaties met buren zijn belangrijk voor het lenen van gereedschappen of kleine alledaagse dingen. 29% van de feitelijke en 43% van de potentiële relaties met buren zijn belangrijk voor hulp bij kleine karweitjes.

Buren blijken vooral voor deze twee probleemsituaties - lenen van gereedschap en hulp bij kleine karweitjes in en rond de woning - van belang te zijn. Voor alle andere situaties hebben ze slechts een marginale rol. Het verschil tussen verwachte en feitelijke steun is het grootst als het gaat om hulp bij griep of andere kortdurende ziektes. Hier worden duidelijk meer buren als potentiële helpers (24%) genoemd dan als feitelijke helpers (4%). Het verschil tussen verwachting en feitelijke hulp is over het algemeen voor burenrelaties niet groot. Dit verschil is het grootst voor partnerrelaties en het kleinst voor collega's en 'overige familieleden'.

De beschrijving van de data in de tabellen 5 en 6 liet zien dat buren vooral voor problemen belangrijk zijn waarvoor geen specifieke hulpbron van alter maar ook geen specifieke relatie tussen ego en alter vereist is. Dit was de verwachting die in de hypothese 1 en 2 was geformuleerd. Problemen zoals 'hulp bij depressie' of 'hulp bij relatieproblemen' vereisen een specifieke relatie, 'het lenen van gereedschappen' of 'helpen bij karweitjes' echter niet. Ik verwacht dan ook dat de laatste twee soorten hulp vaker door buren is gegeven dan de andere soorten hulp. Tabel 7 geeft de odds

ratio's weer voor de verhouding tussen het al of niet hebben van een bepaald probleem en de kans op minstens één buur in het persoonlijke netwerk. De tabel laat zien dat voor respondenten die hulp hebben gezocht voor het lenen van gereedschappen (e.d.) een kans op buren in het persoonlijke netwerk te hebben, die veertienmaal groter is dan voor respondenten die dit soort hulp niet hebben gezocht. Alle andere odds ratio's zijn tamelijk laag. De ratio voor het verband tussen de probleemsituatie 'karweitjes' en buren blijkt niet zo hoog als verwacht. Opmerkelijk is verder dat bij de potentiële relaties met buren geen enkel verband te vinden is, resp. de kansen om buren in het netwerk te hebben juist kleiner worden (de ratio's zijn op twee situaties na lager dan 1).

Voor potentiële, verwachte hulp van buren (de rechtse kolom in tabel 7) is er geen verband gevonden tussen het hebben van een bepaald probleem en het hebben van buren in het netwerk. Deze ratio's zeggen natuurlijk niets over causaliteit. Of het zo is dat de noodzaak om iets te lenen tot meer buren in het persoonlijk netwerk leidt of dat de buren die reeds in het netwerk zijn gewoon makkelijk bereikbaar zijn voor het lenen van dingen kan men zo niet beantwoorden.

Tabel 7. Odds ratio voor de kansverhouding om al of niet buren in het persoonlijke netwerk te hebben bij het al of niet voorkomen van bepaalde probleemsituaties (Presos, N=900)

Probleemsituatie	Odds ratio voor...	
	feitelijke relaties met buren	potentiële relaties met buren
karweitjes	1.84	.96
griep	1.12	.82
relatie	1.38	.64
depressie	1.69	.72
advies bij grote verandering	1.93	.94
lenen van gereedschap	14.27	1.23
formulier	1.34	1.24

Het zit in het verlengde van de 'sharing group theory' dat in relaties die voor meer dan een hoedanigheid belangrijk zijn, d.w.z. die multiplex zijn en niet uniplex, ook de onderlinge afhankelijkheid groter is. Daarom is ook naar de multiplexiteit van de verschillende typen rol-relaties gekeken. *Feitelijke* relaties met buren zijn bijna altijd uniplex, ze hebben dus maar één functie. Echter, ook andere soorten relaties hebben niet veel functies. De gemiddelde multiplexiteit van alle feitelijke relaties is ook maar 1,2. Bij de *potentiële* relaties ligt de multiplexiteit hoger (gemiddeld 2,1 voor alle relaties). Met name de partner heeft de meeste functies. In vergelijking met potentiële relaties heeft men dus niet alleen minder feitelijke relaties, ze hebben ook minder functies. Het feit dat de verschillende typen van relaties bijna alleen maar één functie hebben wijst erop dat de netwerken vrij gespecialiseerd zijn en relaties niet tegen elkaar uitgewisseld kunnen worden.

In een laatste stap werden hypothesen 3 en 4 getoetst. Het aantal feitelijke burenrelaties werd eerst geanalyseerd in afhankelijkheid van achtergrondvariabelen, sociaal prestige en beschikbare relationele alternatieven. Vervolgens is aan het model toegevoegd of men hulp nodig had gehad en in een laatste stap de specifieke soort steun waar het om ging. Tabel 8 vat de resultaten van de OLS-regressies samen. (8)

De eerste kolom in Tabel 8 laat zien dat de omvang van het burennetwerk nog het best voorspeld wordt door het sociale prestige van de respondent en het aantal thuiswonende kinderen. Tegen de hypothese (H4) in is de coëfficiënt echter positief: hoe hoger iemands sociaal prestige, des te meer buren in het persoonlijke netwerk.

Verder laten de analyses zien dat net zoals in andere studies reeds is gebleken, het hebben van jonge kinderen bevorderlijk werkt voor de contacten met buren. In het zuiden van Nederland heeft men trouwens iets minder vaak buren in zijn netwerk dan in andere regio's. Hoe groter het netwerk is, des te meer burenrelaties men heeft. Andere indicatoren zoals sekse, leeftijd, en stad- versus plattelandwoning hebben geen invloed op het aantal burenrelaties in persoonlijke netwerken. Ook de tijd die men reeds in de buurt woont heeft geen invloed op het aantal relaties met buren.

In het tweede model is er rekening mee gehouden hoeveel steun men in het gegeven tijdsbestek nodig heeft gehad. Dit blijkt een sterke voorspeller van het aantal feitelijke burenrelaties te zijn. In dit model heeft ook de mate van urbanisatie van de plek waar men woont een (zwak) effect: woont men in een buitenwijk van een stad, dan heeft men iets meer relaties met zijn buren dan in het centrum of buiten de stad.

Opmerkelijk is verder dat de omvang van het netwerk, dus de relationele alternatieven die men heeft nu een negatief effect op het aantal burenrelaties heeft. Dit komt overeen met de in hypothese 3 geformuleerde verwachting, maar de coëfficiënt wordt pas negatief als rekening met de noodzaak van steun wordt gehouden. Dit is plausibel want pas als er steun nodig is maakt het iets uit van wie men deze krijgt. Hoe minder alternatieven men heeft voor burenrelaties, des te eerder heeft men een relatie met buren, maar alleen als men ook steun van anderen nodig heeft.

In het laatste model in Tabel 8 is er met de verschillende soorten steun rekening gehouden. Het 'lenen van gereedschappen' is de belangrijkste voorspeller voor het aantal burenrelaties in persoonlijke netwerken. Buren spelen echter ook bij andere soorten steun een rol, hoewel ze hier veel minder belangrijk zijn: als het gaat om advies bij een grote verandering, hulp bij het invullen van een formulier, of om hulp bij depressie, blijkt men ook meer burenrelaties in het persoonlijk netwerk te hebben. (9) In het eerste model zijn er alleen individuele kenmerken en netwerkumfang opgenomen, terwijl in het tweede en derde model is gecontroleerd voor de noodzaak voor het verkrijgen van steun. In het tweede model is met deze noodzaak in het algemeen rekening gehouden terwijl in het derde model de noodzaak voor het ontvangen van steun is opgesplitst in verschillende soorten steun.

Tabel 8. OLS-regressie: het aantal feitelijke burenrelaties (Presos, N=810, gestandaardiseerde coëfficiënten, standaardfouten en gestandaardiseerde coëfficiënten)

	B (SE) β	B (SE) β	B (SE) β
sekse	.040 (.15) .032	.018 (.045) .01	.032 (.04) .02
leeftijd	-.003 (.05) -.062	-.015 (.002) -.03	.064 (.01) .01
sociaal prestige	.004 (.001) .11**	.004 (.001) .09**	.029 (.001) .08*
zuiden (Limburg, Zeeland, Noord-Brabant)	-.100 (.05) -.06+	-.10 (.050) -.06+	-.059 (.05) -.04
buitenwijk (binnen bebouwde kom)	.060 (.05) .04	.090 (.045) .07*	.082 (.04) .06+
aantal thuiswonende kinderen	.063 (.02) .11**	.066 (.019) .11**	.048 (.02) .08*
woonduur buurt	.014 (.02) .04	.024 (.015) .06	.014 (.02) .03
netwerkomvang (zonder buren)	.030 (.014) .08*	-.089 (.017) -.23**	-.082 (.02) -.21**
hulp nodig gehad	---	.230 (.022) .47**	---
karweitjes	---	---	.150 (.05) .12**
griep	---	---	.078 (.05) .05
relatie	---	---	.088 (.09) .03
depressie	---	---	.150 (.06) .09*
advies	---	---	.250 (.07) .13**
lenen	---	---	.600 (.05) .43**
formulier	---	---	.120 (.04) .09**
R2	.04	.15	.24

Noot: + p<.10; * p<.05; ** p<.01; intercept in alle modellen significant. Het zuiden van Nederland is getoetst tegen noorden, westen en oosten. De effecten zijn niet afzonderlijk vermeld: ze hebben geen invloed.

6. DISCUSSIE EN CONCLUSIE

Uit de analyses kunnen de volgende conclusies worden getrokken. Ten eerste spelen burenen geen marginale rol in persoonlijke netwerken, noch in de netwerken van potentiële of imaginaire helpers noch in de netwerken van interactiepartners die feitelijk steun hebben verleend. Rond 20% van potentiële helpers in iemands gehele netwerk zijn burenen en van het netwerk waarvan men gereedschappen leent zelfs 50%. Gegeven de discussies over falen of ontbreken van gemeenschap is dit een opmerkelijke bevinding. Ten tweede is gebleken dat burenen echter niet voor alle soorten steun in aanmerking komen maar vooral voor het lenen van gereedschap en - in verhoudingsgewijs mindere mate - voor hulp bij klussen in en rond het huis. Dit betekent, dat men blijkbaar makkelijk bij zijn burenen aanklopt om iets te lenen, maar dat men in veel mindere mate andere soorten interacties met burenen heeft. Het is echter niet zo dat deze andere soorten steun onder burenen volledig ontbreken - burenenrelaties zijn niet alleen maar instrumenteel, hoewel de gevonden verbanden tamelijk zwak zijn. Burenen worden door sommigen ook om raad bij belangrijke beslissingen gevraagd, en zelfs bij hulp bij een depressie. Vooral steun bij griep en bij relatieproblemen met de partner wordt eerder niet door burenen gegeven, zoals de regressieanalyses lieten zien. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat bij ziekte eerder steun door partner of familieleden gegeven wordt. Bij problemen met de partner kan men verwachten dat men liever niet met iemand erover wil praten die deze partner even goed kent of ook een relatie met deze partner heeft.

Ten derde: het aantal burenenrelaties verschilt naar sociaal prestige, ligging van de woning, regio en individuele probleemsituatie, waarvan de laatste het meest belangrijk is. Hoe meer alternatieven men echter in zijn netwerk voor een relatie met burenen heeft, des te minder men steun bij zijn burenen zoekt. Opmerkelijk is dat dit ook voor de 'typische' burenenrelatie, met de functie 'lenen van gereedschap' geldt.

Wat zegt de analyse over de gebruikte theorieën? De 'theory of sharing groups' is, als men ze in deze algemeenheid toetst, niet bevestigd maar zelfs gefalsificeerd. Als men veronderstelt dat een hoger sociaal prestige tot minder afhankelijkheid onder burenen leidt dan - zo de verwachting - zou een hoog prestige met minder burenenrelaties geassocieerd zijn. Een hoger sociaal prestige leidt echter tot meer contacten met burenen in alle geschatte modellen. Om deze bevinding beter te begrijpen zou men o.a. meer over de sociale compositie van buurten moeten weten. Als men veronderstelt dat buurten homogeen zijn qua sociale status van de bewoners is de bevinding een bevestiging voor de 'like-me'-hypothese (zie Laumann, 1966): men heeft een voorkeur voor netwerkliden die op een belangrijke sociale dimensie overeenkomende eigenschappen hebben. Dit past bij de implicatie van de theorie van het sociale kapitaal, dat mensen met veel hulpbronnen (i.e. hoge sociale status) attractieve netwerkliden zijn. Het boven geformuleerde argument van gelijke hulpbronnen en gelijke tekorten speelt in zo een groep geen rol of nog maar een marginale rol, want in een groep individuen die allen een hoge status hebben zijn er nauwelijks tekorten. De bevinding past tevens bij de veronderstelling van de theorie van het sociale kapitaal dat men rekening

houdt met de toekomst bij het aangaan en onderhouden van sociale relaties. Omdat men nooit zeker weet wat de toekomst zal brengen (namelijk welk probleem zich zal voordoen), is het beter om netwerkliden te hebben die over veel hulpbronnen beschikken. Zoals gezegd veronderstellen deze redeneringen echter dat ego en alter qua sociale status vergelijkbaar zijn, dus dat buurten homogeen zijn. Als men deze veronderstelling laat vallen, en ervan uitgaat dat buurten eerder heterogeen zijn wordt de bevinding moeilijker te begrijpen: het zou een bevestiging van de theorie kunnen zijn dat mensen interactiepartners zoeken die een hogere status hebben dan zij zelf (Lauermann, 1966): iemand met een hoge status wordt zo een attractief netwerklid voor anderen die een lagere status hebben. Er ontstaat dan echter een asymmetrie tussen ego en alter, d.w.z. als ego een hogere status heeft dan alter dan heeft ego contact met statuslageren en dat is niet overeenkomstig met de theorie.

Wat betreft de hypothesen die vanuit de theorie van het sociale kapitaal zijn geformuleerd valt te zeggen dat de relaties onder buren gevarieerder zijn dan verwacht. Het 'lenen van gereedschappen' is de meest belangrijke functie van burenrelaties en conform met de hypothesen vereist dit noch een specifieke relatie, noch een specifieke vaardigheid van de helper. De multivariate analyse liet echter zien dat zelfs de noodzaak van hulp bij depressie het aantal contacten met buren positief beïnvloedt, dit was niet verwacht. Tevens blijkt de voorspelling over het soort steun niet zo simpel te zijn als in deze eerste aanloop is geformuleerd. Hoewel buren vaak gevraagd worden voor hulp bij karweitjes blijken de odds ratio's juist voor deze probleemsituaties relatief laag te zijn. Alleen het 'lenen van gereedschappen' verhoogt de kans op buren in het persoonlijk netwerk duidelijk. Het belang van deze functie van een relatie is waarschijnlijk terug te voeren op de beschikbaarheid van buren. Kortom, zowel het soort steun als het type relatie met buren blijkt complexer te zijn dan in deze eerste eenvoudige argumentatie veronderstelt. De hypothese over relationele alternatieven is daarentegen wel bevestigd. Als het mogelijk is, geeft men bij het vragen om hulp andere relaties de voorkeur en vraagt men niet bij de buren om hulp.

Als men op zoek is naar vormen van gemeenschap in buurten dan zou men natuurlijk het liefst complete buurtnetwerken willen onderzoeken. Men kan echter ook verwachten dat gemeenschapsgevoelens samengaan met het gevoel van 'erbij horen' of 'zich thuis voelen'. In een hier niet-gerapporteerde analyse is er ook gekeken of de mate waarmee men zich in de woonbuurt thuisvoelt en vrienden onder zijn buren heeft van betekenis is voor het netwerk van buren, maar het bleek zonder effect voor het potentiële alsmede het feitelijke netwerk met buren te zijn.

Deze eerste analyse van de relaties onder buren laat veel vragen open en biedt mogelijkheden voor nader onderzoek. Het gevonden verschil in relaties wat betreft verwachte en feitelijke steun verdient zeker nadere analyse (zie noot 7). In verdere analyses van relaties onder buren zal tevens multilevelanalyse van nut kunnen zijn om vragen zoals die naar relationele alternatieven, relatiekenmerken, kenmerken van alter en van de buurt, alsmede kenmerken van buren in bepaalde probleemsituaties te kunnen beantwoorden. Ook is er tot dusver niet gekeken naar de kwaliteit van de relaties met buren - misschien is er naast de aanwezigheid van buren in iemands netwerk een behoorlijk verschil in contactfrequentie of intensiteit. Er zijn helaas weinig kenmerken van de relatie en van de woonbuurt in de Presos-data beschikbaar.

Verder zou men interessante verwachtingen over interactie-effecten (zoals bijvoorbeeld tussen sociaal prestige en familiesituatie) kunnen formuleren, hier is nog niet naar gekeken. Ook zou men een verschil bij de verklaring moeten maken tussen mensen die helemaal geen burens in hun persoonlijk netwerk hebben en mensen die minstens met één buur contact hebben. Men moet zich bij de interpretatie van deze voorlopige gegevens realiseren dat hier alleen naar aantallen van burens in persoonlijke netwerken gekeken is en niet naar de kwaliteit van de relaties. Ten slotte zou men er meer over willen weten hoe de verschillen tussen individuen eruit zien wat betreft het hebben van burensrelaties, de omvang van een burensnetwerk en de soorten steun die men van zijn burens krijgt.

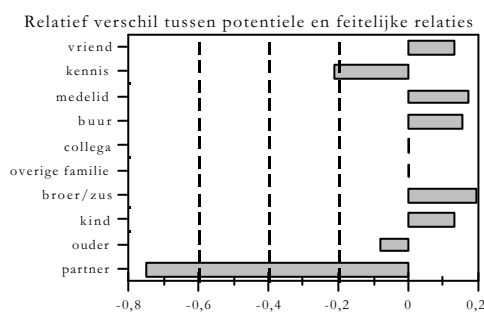
Om vragen over de consequentie van de moderne maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de vraag of bepaalde soorten relaties verdwijnen en of er substituten voor in de plaats komen te kunnen beantwoorden zou men longitudinale gegevens nodig hebben, die tot dusver echter niet beschikbaar zijn. Ook meer gegevens over buurten waarin mensen wonen zijn noodzakelijk om te weten te komen in welk aspect buurten waarin een vorm van gemeenschap (nog) bestaat verschillen van buurten waarin men elkaar op straat niet eens zou groeten. In hoeverre zijn deze buurten bijvoorbeeld brandpunten, foci (zie Feld, 1981), voor sociale interactie, zijn ze dat werkelijk ooit geweest en is het ontbreken van brandpunten (of het niet gebruiken ervan) de verklaring voor het ontbreken van gemeenschap in sommige nieuwbouwwijken?

Samenvattend: de theorie van 'sharing group' is in haar algemene vorm niet bevestigd. Twee van de drie hypothesen die vanuit de theorie van het sociale kapitaal werden geformuleerd konden niet helemaal worden bevestigd, zoals de verwachtingen over het soort hulpbron dat burens aan elkaar bieden en het soort relatie dat ze met elkaar onderhouden. Hoewel deze verwachtingen op het niveau van de beschrijving juist waren bleken ze in een toets niet stand te houden. Omdat er echter weinig relatiekenmerken beschikbaar zijn, zoals bijvoorbeeld intensiteit, context van het contact e.d., is het lastig om verwachtingen over het soort relatie beter te toetsen.

Gegeven de noodzaak van hulp leiden relationele alternatieven tot minder burensrelaties. De keuze voor een interactiepartner blijkt dus afhankelijk van het netwerk (dat er al is). De individuele noodzaak voor steun bleek het belangrijkste voor het voorstellen van relaties met burens. Dit bevestigt het idee van doelspecificiteit van sociaal kapitaal, maar modificeert het tegelijkertijd: niet alleen het domein (bijvoorbeeld de buurt waar men woont) is belangrijk voor de doelen die met relaties worden gerealiseerd maar vooral de individuele probleemsituatie, d.w.z. dat wat men op een bepaald moment nodig heeft. De dringende noodzaak van hulp bij een probleem kan ervoor zorgen dat de contextgebondenheid van relaties niet meer belangrijk is. Als men echt iemand nodig heeft, vraagt men zijn burens om hulp - ook bij problemen waarvoor men liever zijn 'vrienden in de buurt' had willen hebben.

VOETNOTEN

- (1) De ISSP (International Social Survey Program) is een jaarlijks surveyprogramma waarin in 1986 zeven Europese landen hebben geparticipeerd. In dat jaar was het onderwerp "persoonlijke netwerken en sociale steun".
- (2) Wellicht is het een kenmerk van vriendschap dat het sociale kapitaal dat vrienden voor elkaar bieden van algemene aard is en daarom van nut voor doelbereiking op meerdere terreinen van iemands leven.
- (3) Geografische nabijheid en similariteit zijn allebei principes die sociaal gedrag ofwel de keuze van interactiepartners beïnvloeden. Het feit dat mensen 'in de buurt' meer gewaardeerd worden dan mensen op grotere afstand is niet alleen een selectie-effect, het treed ook op bij personen die elkaar nog helemaal niet kennen (zie bijvoorbeeld Festinger et al., 1950; Newcomb, 1961; Nahemow & Lawton, 1975).
- (4) Een sprekend voorbeeld: na de omwenteling in de voormalige DDR werden in menig huishouden meerdere televisietoestellen aangeschaft - iedereen kon zo 'zijn' programma zelf kiezen, zonder discussie met medebewoners.
- (5) Ook relaties met familieleden worden volgens de moderniseringsgedachte minder belangrijk. Daarentegen krijgen bindingen met vrienden en collega's meer betekenis voor een individu. Meer algemeen: de vrije keuze voor relaties wordt belangrijker, toegeschreven bindingen, op basis van locatie of afkomst leggen het af tegen verworven bindingen.
- (6) Inkomen en sociaal prestige correleren met $r=.60$.
- (7) Per type relatie is de verhouding tussen verwachte en feitelijke steun iets anders. Dit laat de figuur zien. Negatieve waarden indiceren dat een rolrelatie vaker bij feitelijke steun dan bij potentiële steun werd genoemd (1-feitelijke relaties/ potentiële relaties). Voor de partner, ouders en kennissen blijkt dat men van hen meer steun heeft gekregen dan men had verwacht.

- (8) De hypothesen zouden ook met een multilevelanalyse onderzocht kunnen worden, waarbij de respondenten en hun netwerkleden de twee niveaus van de analyse representeren. Omdat we echter de aantallen van buren in persoonlijke netwerken opvatten als een kenmerk van de respondenten is het niet nodig deze relaties als een afzonderlijk niveau te behandelen. De assumpties van een

regressieanalyse zoals onafhankelijkheid van de eenheden in de analyse blijven zo gewaarborgd.

- (9) De resultaten blijven ongewijzigd indien men de verschillende soorten steun afzonderlijk analyseert.

BIBLIOGRAFIE

- ATHANASIOU, R. & G.A. YOSHIOKA (1973), 'The spatial character of friendship formation', *Environment and Behavior*, (5): 43-66.
- BLOKLAND-POTTERS, T. (1998), *Wat stadsbewoners bindt. Sociale relaties in een achterstandswijk*. Kampen: Kok Agora.
- BOURDIEU, P. (1981), 'Le capital social. Notes provisoires', *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 31: 2-3.
- BRIDGE, G. (1994), 'Gentrification, class, and residence: a reappraisal', *Environment and Planning: Society and Space*, 12: 31-51.
- BURT, R.S. (1984), 'Network items and the General Social Survey', *Social Networks*, 6: 293-339.
- BUSSCHBACH, J. VAN (1996), *Uit het oog, uit het hart? Een onderzoek naar veranderingen in persoonlijke relaties (Out of Sight, Out of Mind? A Study of Changes in Personal Relationships)*. Amsterdam: Thesis.
- BUSSCHBACH, J. VAN (1992), 'Investeren in relaties. Verschillende visies op sociaal kapitaal als verklaring voor veranderingen in het persoonlijke netwerk', pp. 51-71 in: JANSEN, W. & WITTENBOER, G.L.H. (eds.), *Sociale Netwerken en hun invloed*. Meppel: Boom.
- CAMPBELL, K.E. & B.A. LEE (1992), 'Sources of Personal Neighbor Networks: Social Integration, Need, or Time?', *Social Forces*, 70: 1077-1100.
- CAMPBELL, K.E. (1990), 'Network past: a 1939 Bloomington Neighborhood', *Social Forces*, 69: 139-155.
- COLEMAN, J.S. (1990), *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap Press.
- DUNCAN, O. & B. DUNCAN (1955), 'Residential segregation and occupational stratification', *American Journal of Sociology*, 60: 493-503.
- FELD, S.L. (1981), 'The Focused Organization of Social Ties', *American Journal of Sociology*, 86: 1015-35.
- FESTINGER, L., S. SCHACHTER & K. BACK (1950), *Social pressures in Informal Groups*. New York, Harper.
- FISCHER, C.S., R.M. JACKSON, C.A. STUEVE, K. GERSON & L.M. JONES (1977), *Networks and Places: Social relations in the urban setting*. New York: Free Press.
- FISCHER, C.S. (1982), *To Dwell Among Friends*. Chicago: University of Chicago Press.

-
- FISELIER, A.A.M, M.G.M. VAN DER POEL & A.J.A. FELLING (1992), *Primaire relaties en sociale steun: documentatie van een nationaal onderzoek naar houdingen en gedragingen inzake sociale integratie, onderlinge hulpverlening en primaire sociale verbanden*. Amsterdam: Steinmetzarchief, SWIDOC, Codeboek, p. 1127a en b.
- FLAP, H.D. (1988), *Conflict, Loyalty, and Violence. The Effects of Social Networks on Behaviour*. Bern: Peter Lang Verlag.
- FLAP, H.D. (1987), 'De Theorie van het Sociale Kapitaal', *Antropologische Verkenningen*, 6: 12-22.
- FLAP H.D., T. SNIJDERS & F. VAN WINDEN (1996), *Creation and returns of social capital: Social networks in education and labormarkets*. Voorstel voor een NWO-aandachtsgebied (gehonoreerd).
- HÉRAN, F. (1987), 'Comment les Français voisinent', *Economie et Statistique*, 195: 43-59.
- JACKSON, R.M. (1977), 'Social structure and process in friendship choice', pp. 50-78 in: C.S. FISCHER ET AL, *Networks and Places. Social Relations in the Urban Setting*. New York: The Free Press.
- LAUMANN, E.O. (1966), *Prestige and Association in an Urban Community*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- LINDENBERG, S. (1982), 'Sharing Groups: Theory and Suggested Applications', *Journal of Mathematical Sociology*, 9: 33-62.
- LINDENBERG, S. (1986), 'The Paradox of Privatization in Consumption', pp. 297-310 in: A. DIEKMANN & P. MITTER (ed.), *Paradoxical Effects of Social Behavior. Essays in Honor of Anatol Rapoport*. Physica: Heidelberg.
- MARSDEN, P.V. (1987), 'Core Discussion Networks of Americans', *American Sociological Review*, 52: 122-131.
- MARSDEN, P.V. (1990), 'Network diversity, substructures, and opportunities for contact', pp. 397-410 in: C. CALHOUN, M.W. MEYER & W. RICHARD (eds.), *Structures of Power and Constraint*. Cambridge: University Press.
- NAHEMOW, L. & P.M. LAWTON (1975), 'Similarity and Propinquity in Friendship Formation', *Journal of Personality and Social Psychology*, 32: 205-213.
- NAUTA, A.P.N. (1973), *Contact en controle tussen buren. (Contacts and Control between Neighbors)*. Alphen aan den Rijn: Samson.
- NEWCOMB, T. (1961), *The Acquaintance Process*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- POEL, M. VAN DER (1993), *Personal Networks: A rational choice explanation of their size and composition*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- PUTNAM, R.D. (1993), *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: University Press.
- SIXMA, H. & W. ULTEE (1983), 'Een beroepsprestigeschaal voor Nederland in de jaren tachtig', *Mens en Maatschappij*, 58: 358-373.
- THOMÉSE, F. (1998), *Buurtnetwerken van ouderen. Een sociaalwetenschappelijk onderzoek onder zelfstandig wonende ouderen in Nederland*. Amsterdam: Thela Thesis.
- UTASI, A. (1990), 'Friendships', pp. 339-355 in: R. ANDORKA, T. KOLOSI, & G. VUKOVICH (eds.), *Social Report*. Budapest: TARKI.

- VERBRUGGE, L.M. (1977), 'The structure of adult friendship choices', *Social Forces*, 56: 576-597.
- VÖLKER, B. & H.D. FLAP (1997), 'The comrades belief: Some Implications and Consequences - Neighborhood Relations in the former GDR', *European Sociological Review*, 3: 241-261.
- WELLMAN, B. (1987), *The Community Question Re-Evaluated*. Research Paper No 15. University of Toronto.
- WELLMAN, B. & B. LEIGHTON (1979), 'Networks, Neighborhoods and Communities', *Urban Affairs Quarterly*, 14: 363-90.
- WELLMAN, B., P. CARRINGTON & A. HALL (1988), 'Networks as personal communities', pp. 130-184 in: B. WELLMAN & S.D. BERKOWITZ (eds.), *Social Structures: A Network Approach*. Cambridge University Press.

